

Van taboe naar erkenning
Een leven vol gebaren

Colofon

ISBN: 978 94 6365 560 6

1e druk 2023

© 2023, Henk Betten

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Deze uitgave is tot stand gekomen dankzij Elikser, het redactiewerk door Peter van Veen en een financiële bijdrage van Stichting Koninklijke Kentalis te Haren.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Van taboe naar erkenning

Een leven vol gebaren

Henk Betten

So long as there are two deaf people upon the face of the earth and they get together, so long will signs be in use.

Zolang er twee dove mensen op de aarde zijn en ze samenkomen, zullen er gebaren gebruikt worden.

Joseph Schuyler Long in 'The Sign Language', 1910

‘Aan iedereen die mij in mijn leven geïnspireerd heeft’

Inhoud

Voorwoord	11
1. Zo begon het	15
2. Vordering van het doveninstituut door de Duitsers	20
3. Leven in het doveninstituut	24
4. Leren spreken en gebaren maken	32
5. Een mooie jeugd	41
6. Eerste betaalde baan	48
7. Mezelf verder ontdekken	56
8. Voetballen tegen Rinus Michels	63
9. Grenzen verleggen	66
10. Avontuur in Engeland	72
11. Wonen en werken in het Oosten	78
12. Terug naar Groningen	86
13. Leeuwarden	89
14. Emancipatiestrijd	93
15. De geschiedenis van dove mensen	103
16. Meer vrijwilligerswerk	109
17. Erkenning Nederlandse Gebarentaal	117
Nawoord	122
Bronnen	123
Referenties	133

Voorwoord

Wat betekent het om doof te zijn in een horende samenleving? Hoe gaan dove mensen om met hun ‘beperking’? Kun je wel spreken over een beperking of hebben dove een andere moedertaal en maken ze deel uit van een culturele minderheid? Het zijn relevante vragen waar de laatste jaren veel over nagedacht en geschreven is. Pasklare antwoorden zijn niet makkelijk te vinden. Dat blijkt onder andere uit de vele bladzijden die geschreven zijn over een begrip als Dovencultuur. En hoe kun je als horende begrijpen wat de dovengemeenschap betekent voor de persoonlijke ontwikkeling van dove mensen?

Mijn ervaring is dat de geschiedenis en verhalen van dove mensen daarbij kunnen helpen. Ze laten niet alleen zien hoe mensen leven, maar ook hoe ze de wereld om zich heen beleven, welke keuzes ze maken en de reden waarom. Daarnaast zijn verhalen geschikt om gevoelens uit te drukken zonder ze rechtstreeks te benoemen. Iedere cultuur, elke gemeenschap heeft belang bij verhalen. Ze bevestigen een deel van je identiteit, helpen om elkaar te begrijpen en maken datgene wat waardevol is overdraagbaar aan volgende generaties. Om die redenen is het belangrijk dat de verhalen van dove doorverteld worden.

Ik heb verschillende boeken over de geschiedenis en cultuur van dove mensen geschreven. Ze zijn voor een groot deel gebaseerd op de verhalen van dove. Ieder verhaal is uniek omdat immers ieder mens uniek is, maar het heeft mij in het algemeen ook veel geleerd over wat het betekent om doof te zijn in een horende samen-

leving. Er loopt een rode draad door al die verhalen. Die rode draad vind ik ook in dit boek van Henk Betten. Ik lees hierin over zijn zoektocht naar zijn eigen identiteit, zijn boosheid omdat hij niet gelijkwaardig wordt behandeld, maar ook over zijn strijd voor gebarentaal en de emancipatie van doven. Daarnaast laat hij zien hoe hij schakelt tussen de dovengemeenschap en de horende maatschappij. Veel parallellen zijn er met andere verhalen van doven. Tegelijk zijn er ook veel verschillen. Het verhaal van Henk Betten is uniek en ik zou hem als volgt willen typeren: een beminnelijke strijder.

Henk is een strijder voor een gelijkwaardige positie van doven en gebarentaal. Dit doet hij door te schrijven en zich in te zetten in allerlei besturen en commissies. Het is geen strijder die vanaf een zeepkist zijn gelijk probeert te halen, maar iemand die leest, schrijft, overlegt, argumenteert en zorgvuldig onderbouwt. De vele artikelen en boeken die hij heeft geschreven zetten mensen aan het denken. Nooit is de toon agressief of aanvallend, altijd is de inhoud zorgvuldig en goed doordacht. Op zijn manier heeft hij veel bijgedragen aan de emancipatie van doven en aan de kennis over de dovengemeenschap bij horende mensen.

Ook ik heb hiervan mogen profiteren. Voor mij is hij een autoriteit waar ik terecht kan als ik mijn weg probeer te vinden in de geschiedenis van doven. Van nog grotere waarde voor mij is echter zijn houding die volgens mij te maken heeft met zijn wijsheid en beminnelijkheid. In het verleden heb ik mij dikwijls afgevraagd of ik als horende in staat zou zijn de verhalen van dove mensen vast te leggen. Voor Henk Betten was dit geen punt, daar ging het immers niet om. We hebben immers een gezamenlijke

missie en dan leer je van elkaar, vul je elkaar aan. Dat is pas gelijkwaardigheid.

Dit boek draagt bij waar Henk Betten lang voor gestreden heeft. Het is zijn verhaal en tegelijk een boodschap aan dove en horende mensen. Typisch Henk: een beminlijke strijder.

Peter van Veen, auteur van verschillende boeken over de geschiedenis van doven.

Mei 2023

1. Zo begon het

Het lijkt of je oneindig ver kunt kijken. Ik zie groen gras met koeien, maar ook graan dat buigt in de wind. In gedachten ruik ik het vee, hooi en andere geuren die bij een boerderij horen. Mijn ouders werkten hard op hun gemengde bedrijf in Langedijke, een klein dorp in Friesland waar ik geboren ben. Soms hielp ik mee, maar een groot deel van mijn jeugd bracht ik door op het Groningse doveninstituut Guyot, ongeveer veertig kilometer verderop. Ik ging er naar school en woonde op het internaat. Eens in de veertien dagen, toen ik nog jong was, kwamen mijn ouders bij mij en mijn zus Hilly op bezoek, een lange reis met de bus.

Mijn ouders waren horend. Zeven kinderen kregen ze, waarvan twee doof. Ze waren helemaal niet bekend met doofheid, in de rest van de familie kwam het niet voor. Toen Hilly twee jaar was ontdekten heit en mem pas dat ze doof was. Er was ze nooit iets vreemds opgevallen aan haar. In huis keek mijn zus iedere keer op als mijn ouders eraan kwamen. Achteraf bleek dat ze hen niet hoorde, maar de houten vloer voelde bewegen. Toen begonnen mijn ouders te twijfelen over haar gehoor. Mem en haar schoonmoeder, onze opoe Betten-Hooijsma, namen haar mee naar het audiologisch centrum in Groningen en daar stelde een medewerker vast dat zij doof was.

De oudste kinderen van Rykele en Bettje Betten in 1942.

Op driejarige leeftijd brachten mijn ouders haar met pijn in hun hart naar het doveninstituut. Twee jaar later, in 1938, werd ik na mijn horende broer Andries geboren. In eerste instantie hadden ze bij mij ook niet in de gaten dat ik doof was. Op een dag hoorde mijn vader mij echter op een typische manier huilen. Ik maakte hetzelfde geluid als mijn zus. wat mijn ouders vreesden, werd al snel daarna door onderzoek bevestigd. Ik bleek ook doof. Drie jaar was ik toen mijn ouders, heit en mem, Hilly en mij naar het instituut brachten aan het Guyotplein in Groningen. Veel weet ik er niet meer van, maar uit de verhalen van mijn vader en mijn eigen herinneringen moet de eerste tijd er ongeveer als volgt hebben uitgezien:

21 augustus 1942 is een zonnige dag als Hilly en ik met mijn ouders voor het imposante gebouw in Groningen staan. Ik denk dat ik me op dat moment niet realiseerde

wat mij te wachten stond. Wellicht dat ik onder de indruk was van al die drukte in de stad. Voor mijn ouders moet het vreselijk zijn geweest. Ze moesten een tweede kind voor lange tijd aan het instituut afstaan. Waarschijnlijk werden we opgewacht door meneer Büchli. Zo ging dat in die tijd. Nieuwe kinderen werden veelal door de directeur verwelkomd. Na een korte kennismaking liepen we door een betegelde gang naar de binnenplaats. Van daaruit kwam je bij een smal, hoog gebouw, het kosthuis voor kleine jongens. Daar praatten mijn ouders met juffrouw Tiel. Met haar witgrijze haren zag ze er vriendelijk uit. ‘Hoe heet hij?’, vroeg ze, terwijl ze naar mij wees. Ik keek bang omhoog naar de imposante figuur van de juffrouw. Tussen de spelende jongens probeerde juffrouw Tiel mij te interesseren voor het speelgoed. Eerst wilde ik niet spelen, maar al snel verdween mijn wantrouwen en ging ik helemaal op in mijn spel. Toen juffrouw Tiel dat zag, wenkte ze naar mijn ouders dat ze nu beter konden vertrekken. Mijn moeder aarzelde, maar mijn vader zei: ‘Kom, vrouw’ en snel verdwenen ze uit de zaal met spelende jongens. Toen ik merkte dat mijn ouders weg waren, raakte ik in paniek en begon te huilen. Juffrouw Tiel probeerde me te troosten, maar daar wilde ik niets van weten. Ik liep naar de deur, maar was nog te klein om bij de knop te kunnen. Driftig begon ik te stampen op de vloer. Dat zagen de andere jongens en een paar tellen later stonden ze ook bij de deur te huilen. Net als ik waren ze op zo’n wrede manier gescheiden van hun ouders.

Eerste weken op het doveninstituut

Ik herinner me dat we in de klas in een halve cirkel zaten. Al snel werd ik voor de eerste keer uit de klas gehaald door spraakleraar Postma. We gingen naar een aangrenzende kamer waar een grote spiegel tegen de muur stond. Ik schrok toen ik mezelf zag, maar lachte daarna vol verwachting voor wat zou komen. Postma liet mij een balletje over een plank blazen om een ruimere ademhaling te krijgen en de stem te activeren. Dit was nodig omdat dove kinderen hun stem nauwelijks gebruiken. Ik moest mijn hand op de keel van de spraakleraar leggen en leerde op die manier het geluid van de stem voelen. Na een paar weken kon ik enkele klanken uitspreken.

Toen mijn ouders voor de eerste keer langskwamen sinds ik op het instituut verbleef, barstte ik in tranen uit. Ik was zo blij ze weer te zien. De dag erna moest ik weer huilen toen Postma een foto van mijn ouders voor de spiegel neerlegde. De leraar schrok en nam mij op zijn knie. Toen zei hij: ‘Mammie, mammie’, maar ik keek hem aan zonder er maar iets van te begrijpen.

Geduldig pakte hij mijn hand en legde deze tegen zijn eigen keel. Ik vond het niet prettig en had geen zin meer om te oefenen. De weken erna maakte ik tot wanhoop van Postma nauwelijks vorderingen.

Ik zat een paar maanden later op het instituut toen mijn ouders ’s ochtends een half uur bij ons op bezoek waren geweest. Zoals gebruikelijk zagen wij ze in de bezoekkamer. ’s Middags zat ik stil voor me uit te staren. Plotseling voelde ik iets op de langwerpige bank waarop we zaten, wat mij hevig irriteerde. Een jongen stampte met een dikke tak die hij had gevonden op de binnen-

plaats van het instituut. Ik rende naar hem toe, pakte de tak af en even later rolden we vechtend over de vloer. Juffrouw Tiel hoorde het geschreeuw, kwam tussenbeide en sloeg ons. We krompen beiden ineen. Ik krijste en kokhalsde, waarna ze mij meenam naar het toilet. De complete inhoud van mijn maag en de opgekropte heimwee van afgelopen maanden verdwenen in het closet. Vanaf dat moment mocht ik om de dag met mijn zus op de binnenplaats spelen. Dat contact had ik hard nodig. Ook gingen de spraaklessen sinds die tijd veel beter. Al snel kon ik ‘mammie’ en ‘pappie’ zeggen.

Voor mijn ouders was het ook een hele verademing dat ik een aantal woorden kon zeggen. Toen ze op de laatste dinsdagmorgen van november bij mijn zus en mij op bezoek kwamen, vreesden ze dat ik tijdelijk van het instituut verwijderd zou worden omdat ik geen vorderingen maakte bij de spraaklessen. Tot hun opluchting kon ik ‘mammie’ en ‘pappie’ zeggen.

2. Vordering van het doveninstituut door de Duitsers

Toen mijn ouders ons in augustus 1942 naar het doveninstituut brachten, was Nederland al meer dan twee jaar bezet door de Duitsers. Net als de jaren ervoor, ging ook tijdens mijn eerste jaar in Groningen de Tweede Wereldoorlog grotendeels aan mij voorbij. In het jaarverslag over de jaren 1944 en 1945 schreef directeur Büchli: ‘Op 1 februari 1944 vorderden de Duitsers het instituut. Een paar weken later namen ze ook de eeuwenoude directeurswoning in beslag. Eerder had de bezetter al verschillende pogingen gedaan de gebouwen te vorderen. Het doveninstituut Guyot bestond inmiddels 154 jaar, maar nooit eerder werden leerlingen, personeel en inboedel op straat gezet. De verontwaardiging in de stad was groot. Het nationaal-socialistische gemeentebestuur van Groningen adviseerde de leerlingen naar huis te sturen en het onderwijs te staken. Hieraan werd echter geen gevolg gegeven. Na talrijke zwerftochten, besprekingen en mislukkingen lukte het voor alle afdelingen van het instituut een plaats te vinden en toen begon de grote verhuizing. Dankzij de medewerking van het personeel, de leerlingen (ik zie nog zeven kleine jongens een lange bank torsen) en onze vaste timmerlieden, elektriciens, loodgieters en stoffeerdere werden de nieuwe verblijven betrokken. De inventaris waaronder de reserves levensmiddelen, textiel, leer en hout werd veilig opgeborgen. De huishouding, de meisjes, de kleine jongens, de ziekenafdeling en de naai- en fröbelklassen vonden onderdak in het Concerthuis aan de Poelestraat dat geheel door